

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

Május, Junius. 1880.

3-ik füzet.

BOGÁTHI FAZAKAS MIKLÓS, XVI. SZÁZADI MAGYAR THEOLOGUS ÉS KÖLTŐ.

II.

Az ötvenes években a m. tud. Akadémia birtokába a Jancsó-gyűjteménnyel egy nagy ivrétű magyar Codex is jutván: egyik átvevő biztos, a köztiszteletben álló Lugossy József akad. lev. tag azt az 1850. sept. 3. nyelvtudom. osztály-ülésen ékesenszólólag és rokonszenvesen, a régi magyar irodalomban bámult otthonosságot tanusító értekezésben mutatta be, megjegyezve: „hogy az Erdélyből került, hihetően egyetlen példány, sőt mint útfélt rideg emlék a mult századból, egész fájának s nemének testvértelen fenmaradt hirmondója, magányos s már szinte porladásnak indult sirköve egy maroknyi hitfelekezetnek — a Szombatosoknak vagy Zsidóknak a XVI-ik század végéről s a XVII-ik elejéről.“ Ismertető mélyrehatóan tanulmányozta a ritka becsü Codexet, s minthogy a czimlap néhány első levéllel és a kézirat utolsó levelei egyiránt hiányzottak, csak a másolók nevei maradván meg közben, minthogy Bogáthi Fazakas Miklós Zsoltárfkönyve s más műveinek (lásd I. cikkemet) evvel rokonsága nem volt ismerve, Péchy Simon élete, keleti nagy nyelvismere, szombatosági hajlama s szerencsétlen vége ellenben előtte tudva volt: a Codex tartalmának összevetése, második részének éles szombatos jellege, Péchy nevét viselő egy pár ének, valamint a zsoltárokon és himnuszokon előmlő borongó vallásosság, nagy üldöztetésekről tanuskodó panaszos énekek szomorú hangulata, a zsoltárok kezdő betűiben a zsidó nyelv tökéletes ismeretére mutató aphoristicus czimmondatok azon véleményre vitték, hogy az egész Codex szerzője nem lehet más, mint Péchy Simon, a mit több változatban ki is fejezett. Egy helyen ¹⁾ így szól: „Ha e Codex első és nagyobb darab-

¹⁾ Uj Magyar Muzéum, 1850—51. II. köt. CXV. 1.

jának, a Zsoltárkönyvnek nyelvét, irányát s vers-szerkezetét a Péchy nevét viselő két hymnuszszal, összevetjük: annak legnagyobb része szerzőjéül őt nem ok nélkül tekinthetjük Éljen hazai nyelvünk egyik derék bajnokának, a Zsoltárok magyar rimes versekben első fordítójának, Péchy Simonnak feledésre dűlni kezdett emlékezete!“ „Sőt — így folytatja — a néhány megnevezett szerzőjü ¹⁾ hymnuszon kívül avagy nem épen Péchy Simoné-e a Codex nevezetlen maradt, de ha figyelmesen olvasgatnak, a Zsoltárokkal ugy, mint Péchy kétségtelen darabjaival közös benső jegyekben egyező többi művek is? Ugyanazon nyelv és szólás, azon verskezelés mindenikben, ugyanazon rövid, velős, rabbin-szellemű, következetesen kivitt vers-fők és ének-czimek itt is, mint a Zsoltárookban, például: K ész ület... Védj Isten törvénytartókat... Jó út... Ha et t él, hálálj sat. Mindezek alapján a CXVI. lapon ismétli véleményét a tudós szerző s azt mondja, hogy Péchy Simon nem csak a Zsoltárkönyv, de a Codex legnagyobb részeszerzőjeként üdvözleendő, mely méltán érdemelné, hogy a Péchy-Codex nevet viselje. E nézetében megerősíti őt Székely Sándor unitárius egyháztörténetirő, a ki azt írja, hogy Péchy Simon követői számára több prédikáció és énekeket is készített. ²⁾ Bizonyítékul idézven a 45 és 126 (az unitárius főtanoda alább ismertetendő példányában CXXXVII.) zsoltárt. Ismertető a CXXVII-ik lapon harmadszor is ismétli ítéletét, s ha kinek kételye maradt volna fenn, a LXVI. zsoltár elhatározólag fogja emlékeztetni ama férfit, a ki — Kemény János fejedelem szerint ³⁾ — igen tudós volt mind theologiában s mind egyéb arsokban.

A Codex egyházi énekirodalmi becséről ismertető a CIV—CV. és CXXV. lapokon két szempontból szól; először idézve kivonatosan az első Fő-részből a XXVII. és LXXXVIII. zsoltárt, a második vagy Szombatos-részből egy szombatit, egy új hold ünnepére valót ⁴⁾ s röviden, de sokat kife-

¹⁾ Bökényi János, Alvinczi Énok, Pankotai János. Uj M. Muz. Ugyanott CXII. l.

²⁾ Uj M. Muzeum, ugyanott CXVI. l.

³⁾ Uj M. Muzeum, idézett értek. CXV. és CXVII. ll.

⁴⁾ " " " " " " CIV—CV. ll.

jezőleg így apostrophálja azok fontosságát: „Ki nem venné ezekben észre XVII. századi irodalmi virágzásunk nyiló kelyhét? ki nem ismerné zsenge illatát?” A LXVI. zsolttart a maga nemében egyetlennek, tüneménynek nevezi, sőt oly jelesnek, a mi ezen korban egészen szokatlan s irodalmunkban első példa a később Ráday és Földi János által felelevenített s az elsőről nevezett versformára u. m. a mértékesen rímes dal-alakra. E zsolttár oly meglepő könnyüdségű és tisztaságu trochaicus lábokban s rímezett sorokkal elejétől végig oly szépen lejt, hogy szerzője neve az Erdősiek, Gyöngyösi és Rádayak epochalis nevei mellé méltó joggal emelhető.¹⁾ Másik a dal- és énekirodalmi szempont, miről föllelkesülve írja: hogy e Codex szinte 200 darabja mind bizonyos *Nótára* van alapítva és így a kéziratban igen gazdag elősorolását birjuk részint meglevő, részint már feledésbe ment régi dalainknak s énekeinknek, melyek hazánk troubadouri korszakának alkonyán, a XVI. század végén s a XVII-nek elején még saját dallamaikon énekeltettek s az egész népnél oly ismeretesek voltak, hogy egy kezdő sorral vagy tartalmának érintésével rájuk hivatkozni elegendő volt. Leggyakoribbak voltak — mivel a Codex maga is vallásos tartalmu — a vallásos énekek dallamaira való utalások; de nem csekély a világiak száma is, melyeknek sorát a vallás-éposziakkal együtt elő is sorolja s észrevételeit így végzi: „Mily dús költészeti vagyion nyomai vannak csak e Codexben! s mily nagy vala az utóbbi kor hanyagsága, mely csak az itt említetteknek is egy részét veszni hagyá! Mindezeknek összeszedése, egybevetése, lajstromozása, kiegészítése s végre itészeti kiadása mulhatlanul szükséges járulék irodalmunk s fejlődésünk történetéhez.“²⁾

Keletkezése időkoráról ismertetőnek nézete az, hogy az 1600—1615 közé teendő. A könyv táblájában ugyanis felbonthatásakor egy kalendariumot találtak 1591-ből; a kik Kis-Solyomonon később másolták, az első t. i. a zsolttármásoló Gábor deák azt írja, hogy tavasszal végezte el, de évét nem mondja meg; a második: Váradi Antal 1615 május 25. kezdette, alig öt levél után felváltotta Tolnai István, ki a 145 levelet végezte el decz. 15. Zárszavai ezek: *L a u s e t h o n o r R e g i S e c u*

¹⁾ U. M. Muzeum, idézett értek. CXXVII. l.

²⁾ " " " " " " CXXVI. l.

lorum in perpetuum. Amen. ¹⁾ Negyedik és utolsó volt ifjabb Zak Péter Rector Kis-Solymoson 1618. ²⁾ Eddig a nagy tudományu Lugossy József értekezésének tárgyamra tartozó része.

Második, a ki közvetve szintén tudományos véleményt mondott e Codexről és szerzőjéről, Toldy Ferencz; Kriza János, akadémiai lev. tag s a kolozsvári unitárius főtanodában akkor könyvtárnok, az elébbi ismertetést olvasván: íróját levélben tudósította, hogy az említett könyvtárban van egy 1617. Gábor deáktól s később másoktól, különösen vége felé pedig 1617—1618—1619—1620, 1624 és 1626. években más meg más kéz által másolt, szintén Szombatos Énekeskönyv kéziratban, melyben a Jancsó-Codexben meglevő zsoltárok hiányzanak, de második részében vannak oly énekek, melyek viszont abban nincsenek meg, ilyeneknek gondolja különösen e kézirat végén levő tanversezeteket. Ezután a kézirat részletes leírását adta. Lugossy — úgy látszik — Toldyhoz, mint az Akadémia titkárához küldötte be az érdekes levelet, mely annak 1851. sept. 22-ki összes kis gyűlésében felolvastatott. E kézirat czime — írja Kriza — Szombatosok Énekeskönyve. A felolvasásból kitűnt annak egész tartalma, keletkezése ideje s körülményei, valamint az is, hogy a szerző neve itt sem jő elő s Gábor deákon kívül még másoltak 1619-ig Zak Péter, 1626 Thordai Zsigmond, tulajdonosa 1766-ig a kis-solymosi Mátéfi és Koncz-nemzetség volt s akkor került a nevezett főtanoda birtokába. Ez alkalommal Toldy F. Krizától a két példány közötti különbségről s netalán még ott levő hasonló ismeretlen Codexekről is tudakozódván: arról értesült, hogy a főtanoda könyvtárában Bogáthi Fazakas Miklós-nak is ³⁾ van Énekeskönyve, mely kiadva nincs, igen szép rimes zsoltárok-ból áll, s általában Bogáthi egyike a XVI. században, Dávid F. korában élt legjobb zsoltárfordítóknak, a ki mintegy újjáteremtője a kereszténység számára is oly dicsőségesen ének-

¹⁾ Uj M. Muzeum, idézett értek. CIII. 1.

²⁾ " " " " " CII—CIII. II.

³⁾ Nem tudom, miért írják tudósink e nevet Fazékas Miklós-nak. Én nem láttam így egykoru emlékekben. Nem is egyezik nyelvünk természetével. Azért, hogy a tő: fazék, nem következik, hogy a képzésnél is ez maradjon meg; sőt a nyelvérték, a kiejtés könnyebbége az ének a-ra változását követeli. Nem fazékas, de fazakas, a mint lesz kerék-szóból nem kerékes, hanem kerekas, derék-ből = derekasat.

lett zsidó király magasztos hymuszainak. Kriza ezt és később Thordai János 1627-ki Zsoltárkönyvét is megküldötte, melyhez szintén hozzá voltak írva Bogáthi zsoltárai. Különös, hogy Bogáthi neve mindkét példányon mint íróé állott ott. A Thordai-féle zsoltárkönyv előszavában is ő mint kitünő zsoltárfordító van kiemelve. Kriza azt is tudatta, hogy egyik udvarhelyszéki pap barátja könyvtárában is megvan ennek egy példánya; de róla többet nem ír, én hátrább ismertetni fogom. . . . Azért küldi s adja tudtára ezeket — ugymond — hogy egybehasonlítván Toldy a Jankovich-Codexxal, meggyőződjek arról, hogy a fenforgó zsoltárénekek írója dicsősége nem Péchy Simont, de nézete szerint Bogáthit illeti; e tévedést az idézhette elé, hogy az Akadémia azt ismertető tisztelt tagjának értekezése íráskor csak egy Codexről volt tudomása. A Péchy nevével viselő két ének a kolozsvári Codexnek második, vagy Szombatos-részében jó elé. . . . Kriza tagadja Bogáthi szombatoságát; énekei nem viselik inkább magukon — ugymond — a szombatoság jellegét, mint a Szenci Molnár Alberté, Heltaié vagy Thordai Jánosé. Ily értelemben Szent Dávid és az egész ótestamentum szombatos. Bogáthi Dávid-érmű volt, szombatos nem lehetett; mert a zsidózás visszamenés, őt pedig írásai az előhaladás hívének mutatták. A szombatos secta megalapítása — írja Kriza — Péchy műve s későbbi történelmi tény, mint Bogáthi zsoltár-írása. Csak Péchy volt képes azt őt fejedelem alatti (Báthori Zsigmond, Székely Mózes, Bocskai István, Báthori Gábor és Bethlen Gábor) nagy befolyása és tudománya által kivívni s terjedelmes jószágai, jobbágysai s más szabad székelyek közt sokakkal elfogadtatni, legtöbbnyire az unitárius egyháztól vonván el híveit. Hiszi — így zárja be érdekes levelét — hogy ha Toldy fáradságot vesz magának Irodalomtörténetében Bogáthit megemlíteni, ő is őt tartandja a szép nyelven írt Psalterium írójának. Azon kérdésről: vajjon az ifjabb vagy idősb Bogáthi Miklós-e a szép zsoltárok írója? Kriza 1853-n márcz. 20. írt levelében Fosztó Uzoni véleményével ellenkezőleg, azt véli: „hogy az ifj. Bogáthi nem lehetett; mert neki semmi más műve nem ismeretes; ellenben, hogy az idősb volt, mutatja vallásos hivatása, papi készsége s ifjúkori radicalis theologiai iránya, mely szerint ő a tiszta monotheismust tanító Dávid F.-nek volt követője, s bár a fejevári gyűlésen 1579. alá is írta a többi pap-

sággal a Jézust illető subordinata adoratio tanát, de csakhamar elunván a sok czirkálást, egész költői könnyűséggel Baranyába barangolt el s csak később, csillapodott vérrel, érettebb észszel fogott kezét az orthodoxus unitáriusokkal.“¹⁾

Igy jutott Toldy Bogáthi F. Miklós egyházi költészete bővebb megismeréséhez, s bár személyét illető véleménye ezek következtében némileg módosult, a Szombatosok Hymnariumáról Lugossy felfogását fogadta el, rokonszenvesen tárgyalta, énekíróik költészetét nagy figyelemben részesítette, különösen a Bogáthiét;²⁾ a kolozsvári unitárius főtanoda Bogáthi-féle Énekeskönyvét azonban, Kriza nézetével ellenkezőleg, ifjabb Bogáthiának, a Mátyás király kronikája folytatója fiáának nyilvánította, ki szerinte a szombatos felekezethez állott s kinek 1604. készült Zsoltárkönyvét több könyvismerők mint kinyomtatottat hirdetnek anélkül, hogy valaha egy is látta volna, mely maig kéziratban rejlik a kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárában. Ennek az első részt tekintve hű (?) mása az Akadémia Codexe, a második részben levő Szombatos-Énekek némi eltérésekkel; végre az unitáriusok birtokában van egy harmadik is — a Kriza által ismertetett példány. E nem csekély énekkészlet nagyobb részben a zsoltárok szerzőjének látszik lenni; de vannak egyes énekek más megnevezett, de Péchyn kívül ismeretlen egyénektől. Ilyenek: Péchy Simon, Pankotay Tamás, Bökényi János, kinek — a versfökből kitetszőleg — szintén két éneke van, Alvinczi Énók, hihetően szombatospártoló hölgy. E szerint a Szombatosok énekköltészete 1581-től a következő század első negyedébe szolgál át. „S ha már most — így zárja be e részt Toldy — mindezeket birálólag végig tekintünk, úgy tapasztaljuk, hogy a protestans énekköltők közt nincsen olyan, a ki határozott felsőbbbséggel jelennék meg társai felett: egyenlő miveltségi fok egyformává tette az összes költészetet; de egyes darabok s ismét egyes darabok egyes helyei találatnak a többek felett kitünők. Ellenben érezhető emelkedést mutatott a költészet az üldöztetése közepett egészen kedélyvilágához utasított szombatos felekezetenél s különösen annak főképviselője Bogáthi ifj. (?)

¹⁾ Krizának Toldyhoz írott eredeti leveleiből. Fosztó Uzoni az 1592-en elhalt idősb Bogáthi Miklós fiának tulajdonítja. Unitárius Egyháztörténelme I. köt. 342. l. a székely-kereszturi gymnas. péld. szerint.

²⁾ Magyar költészet története II. kiadás 1867. 186—189. ll.

Fazakas Mihálynál (helyesen: Miklósnál), kinek szabadon dolgozott zsoltárai és énekei mind melegségre s költői kifejezésre, mind az érzések nemességére, végre a nyelv- és versalak tisztaságára nézve mindent meghaladott, mit egyházi költészetünk azon időben előállított. Akkor azonban a szép énekgyűjtemény az országos tilalmak miatt világot nem láthatván, s a kised felekezetnek istentisztelete rejtekhelyeiből ki nem hatolhatván: az összes énekszerzésre nem gyakorolhatta azon nemesítő befolyást, mely különben el nem maradhatott volna.“¹⁾

Kriza felszólalásának a Lugossy és Toldy Bogáthi személye és költészete felőli véleményének módosítására volt némi hatása; de a létező kételyek nem oszlottak el. Erre nézve nyomatékosak a Fosztó Uzoni után általam (az I. c z i k k b e n) közölt újabb adatok, főleg az erdélyi Muzeumban levő Bogáthi-Codex s az ezek összevetéséből kitűnő, az átiróktól tett változtatások kritikai megvizsgálása.

Bogáthi F. Miklós Zsoltárkönyve és a Szombatos-Énekek iránt folyt eddigi eszmecsereben és a nyilatkozott szakférfiak ítéletében két sarkalatos tévedés van: 1) hogy Bogáthi Miklós és énekei s az unitárius hitvallás, Péchy Simonnal és az ő megaláztatása után s inkább vénségében nyilatkozott szombatosi vallásával és Szombatos-Énekeivel összezavartatott, 2) a Codexek tartalma, természete, dogmatikai jellege és keletkezési ideje tudományosan nem állapítottatott meg. Igen nagy általánosságban, a dolgok külformáin csüngve, a Codexeknek másolók által készített különböző szövegeit kritikailag meg nem vizsgálva, folyt róluk a beszéd. A m. tud. Akadémia Jancsó-Codexe nem Szombatos-Énekeskönyv, a mint sarkcíme szól; mert a mi abban legelől áll és a mi fő, ez a Bogáthi F. Miklós CLI. unitárius Zsoltár-Éneke, a miből csak a czimlap és első 7 zsoltár hiányzik s hibásan van legelől kötve az L-ik zsoltár egy része, ettől kezdve: H a e g y m a d a r a t h o z i s . . . az LI-iknek ezen helyeig: Az engem fertéztetett rút bűnömet,

Ugy engedd meg mostanirosztettemet...

Mint sat.

Ezen túl az egész Zsoltárkönyv rendben foly s minden úgy van, mint az unitárius főtanodai példányban, a mint ez első tekintetre fölismerhető, azon két különbséggel: 1) hogy ez is

¹⁾ Toldy F. Magyar költ. tört. 1867. 189. l.

sok variánst mutat, másolója módosított, javított, sok helyt pedig rontott; 2) hogy a 41-ik lapon a XXXXI-ik zsoltár után ez van: „KEOVETKEZIK AZ SOLTAR KÖNNEK MASODIK RIZE, MELIBEN D. Saultol való meg Zabadulasat kiuania, es hofi lehetne Jerusalemben, hofi ot az Isten ielenualosagat az Zent tenplomban zive zerint zent aldozattal tiztelhetne, es az mind az eleot nagi sereggel es nagi lelkj eoreommel mehetne fel az Urnak Zent Idnepinek tizteletire, mint egiebek az kik ot uadnak, kjert ugian kjöntj lelkét es nagi banatual keseregue sir.“

Ez azért érdemel figyelembevételt, mert a részekre osztást a többi versalaku Codexekben nem találhatni fel; ebben sincs több rész-megkülönböztetés, csak ez az egy. A Péchy Psalteriuma ellenben, melyet hátrább ismertetni fogok, öt részre van osztva, s a második épen itt kezdődik. Érdekes lenne tudnunk: vajjon a Bogáthi eredetije is részekre volt osztva s nem onnan vette át a Jancsó-Codex írója és Péchy is, vagy tán ettől amaz? E kérdés ma nem tisztázható.

Az LI-ik zsoltárkezdet után a VIII-ik, IX-ik sat. a 49-ik lapon levő LI-ik zsoltár végéig, mind egy kéz írása, szabályos, férfiasan szép írás; az LII-ik zsoltárral kezdődik az 51-ik lapon Gábor deák tiszta, de szögletes írása s tart a 106. lapig. Látszik, hogy e férfinak csaknem keresete volt a szombatos egyházak s patronusok részére Énekes-Könyvek írása. Itt kezdődik a valódi Szombatos-rész. „Az Istentől rendeltett szent igaz ünnepeknek megszentelésére csináltatott Énekek az igaz valláson levő tudós és istenfélő papoktól, irattatott Kis-Solymoson Ao 1615. kezdve május 25-n Váradi Jánostól, folytatva ugyanazon évben Tolnai István, később 1618. Zak Péter által a 107 levéltől 161-ig.“ Az énekek tárgyai ezek: Szombat reggeli tanításra való Énekek 1—29, Uj hold napjára való 5 ¹⁾, Pesah innepre ²⁾ 10, Pogácsás innepre ³⁾ 2, Historia az Egyiptombeli szabadításról 1, az Ötvenedik napra 2, uj esztendőre 3. Historiája a törvény kiadásának 2. Sátoros ünnepre 5. Összegyűjtés ünnepére 3 ⁴⁾.

¹⁾ A zsidók a hónap első napját megünnepelték, kürttel, dobbal hirdették ki a nép előtt.

²⁾ Husvét.

³⁾

⁴⁾ Az esztendei áldások elvételekori ünnep.

Uj sátorosra 1. Szedő-vedőre 1,¹⁾ A ki magát bünösnek megismeri 1. Zsengés ünnepre 1.²⁾ Uti ének 1. Ezek után ily cziműek következnek:

„Ez énekek a hamis vallásoknak romlására és az igaz vallásnak minden részeinek megmutatására irattatott (igy!). Utolsó ének a 161. lapon: Mi dicsérjük az Urat sat. ezen Notára: Jer mindnyájan örülünk sat.

Elöttem minden kételyen felül áll, hogy itt egy unitárius zsolttáros- és egy szombatos hymnus-zkönyv áll előttünk együvé írva vagy inkább kötve. Hogy az utóbbi miért szombatos? minden sora mutatja; hogy az első miért unitárius? s a kettő miért került együvé? hátrább kimutatni megkísérlem. A Kriza által ismertetett kis-solymosi eredeti Szombatos-könyv első főrészét az itt második helyen álló Énekek vagy hymnusok teszik: 32 szombati ének, 5 étel utáni, 5 új holdnapi, 11 Pesah ünnepre való, 7 ötvenedik napra való, 3 új évi, 2 az összegyűjtés ünnepére, 2 ur sátorára s mindenkorra való, 1 az apostoli igaz hitről, végre egy sanyargatásra való — szóval: csaknem azok az énekek, melyek az Akadémia példányában, csak más sorrendben s itt-ott másképen kifejezett, de ugyanazon czim alatt. Ezt is Gábor deák írta Kis-Solymoson 1617-n. A második részt teszik több különböző tárgyú és más-más időre való énekek. Első ének: Cantio prima et observatua digna sat. mint az Akadémia Codexében; de mindjárt utána egy tisztán unitárius ének van ily czim alatt: Szép ének, hogy egy Istennél több nincs, ki az Ur Jézus Krisztusnak Atyja. Az öt levelet tevő ének így végződik:

Ez verseket irám én nagy jó kedvemben,
A keresztényekhez való jó kedvemben,
Hogy mi részeltessünk az örök életben,
S ne ejtsük magunkat nagy keserűségben.

Az ezer ötszáz és az nyolczvan egyben,
Mikoron irnának annyi esztendőben,
Farizeusoktól való félelmében
Szolgáljon Istennek minden életében.

¹⁾ A sátoros ünnep nyolczad napja.

²⁾ Az Istennek áldozás, a papnak a dézma, a termés tizedének megadása ünnepe.

Ezután következnek a II-ik ének: Ez ének rendeltetett sat. mint az Akadémia példányában, s így tovább a VIII. énekig mind szombatos ének, más meg más kéztől írva. Ezután következnek az Akadémia példányában érintett, de hiányzó dogmatikus énekek I—XV-ig, mely avval végződik, a mi az Akadémia példányában e részben elől áll: Ez énekes könyv (32 sűrűn beirt levelen) az hamis vallásoknak sat. Ez után két ének jő, melyet szintén Zak Péter Kis-Solymoson irt le, 1619. jan. 15. emlékezetül Mátéfi János pártfogója számára. Ezután volt 9 különböző ének 1619-ről, melyet Tordai Mihály végzett be, 1624-ről két ének, 1626-ról 1, melyet Thordai Zsigmond másolt; leghátul egy 1602-ki Halotti Ének, újabb kézírással 1620-ra igazítva ki.¹⁾

Ez határozottan Szombatos-Énekes könyv; nem eredeti, sem egyidejű, nem egy énekíró műve, sem szerves egység benne nincs, hanem különböző egyénektől és helyekről különböző időben összeszedett s időről-időre gyarapított gyűjtemény, melynek egész tartalma e felekezet jellemét viseli magán. Kettő érdemes megjegyzésre, 1) hogy az I. ének egészen az unitáriusok 1579-ki hittani álláspontjának felel meg, a melyet én az ének keletkezési éve, a verselés modora, az akkori radicalis irányu unitáriusok szorongatott-volta szempontjainál fogva Bogáthi F. Miklósénak hiszek, a ki épen az időtájban távozott volt el Erdélyből; a szombatosok ezt tőle csak elfogadták, átvették úgy, mint zsoltárait. 2) Ez átvételnek különböző indokai voltak: monotheistikus tanaik s üldözött sorsuk rokon-volta, a javallatba hozó hitére nézve tán inkább az unitáriusokhoz hajlott, vagy a mi leghihetőbb, azon törvény oltalmát keresték általa, mely az unitáriusoknak szabad vallásgyakorlatot biztosított s megtámadtatás esetében őket is védte. Tényleg a szombatosok az unitáriusok iskoláiban tanultak, papjaik, kántoraik ott képeztettek, s csak mikor az iskolából kimentek, titokban és inkább legbensőbb érzelmeikben vagy befolyásos szombatos uraktól csábitva váltak el a törvényes hitfelekezettől, de szinleg akkor is hozzájuk kívántak tartozni. Itt van oka, hogy külön énekeik is csaknem mind unitárius énekek dallamaira készültek, sőt — a mint imént látók — az unitáriusok némely énekeit szövegestől együtt elfogadták.

¹⁾ Uj Magyar Muzeum. 1851—52. II. köt. 160—171 ll.

E két Codexnek nincs concret czime s czimlapja, tehát szerzőjét könyvészeti bizonyossággal meghatározni nem lehet, csak azon négy énekiró neve van meg az illető versfőkben, kiket már előbb említettem, kik azokat valószínűleg maguk írták vagy iratták; de az egész Hymnusz-könyvet ez alapon Péchyének vagy valamely — egészen irodalmi név nélküli — társának tulajdonítani nem lehet. Péchy akkor, midőn Bogáthi Zsoltár-könyvét írta — a mint alább ki fog tűnni — még csak iskolamester volt Óssi András gazdag szombatos főúr szent-erzsébeti birtokán s egyszersmind 3 fiának nevelője, a kik azonban egymásután hirtelen elhaltak. E csapás pártfogóját rendkívül levette, bánatában Péchyt, a ki hozzá kiválóan jó és hív volt, fiává fogadta s birtokait, azok közt Szent-Erzsébetet is neki hagyta. Fiusító levele 1598. május 1. költ, s ebben azt írja róla, hogy őt Péchy Simon deák, nem csak mint szolga, hanem annál feljebb való, hűséggel és szeretettel szolgálta, magának és jószágának gondját viselte sat. ¹⁾ Péchyt pártfogója növendékei halála után külföldi egyetemekre küldötte. Némelyek azt írják, hogy 18 évig volt s tanult idegen országokban. Én e forrást nem ismerem; de említett prózai fordításu Zsoltár-énekeiben maga mondja, hogy peregrinált, tehát tanult is. A CVII-ik zsoltárban az Istennek a tengeren utazók iránti különös gondviselését dicsőítvén, egyik vers-szakban így dall a királyi költő: „Hát az kik hajókban az nagy tengerre szállnak, szörnyü munkálkodást tesznek az nagy vizekben . . . Mintha hirtelen az égbe hágnának s onnat sebesen a mély örvényekbe borulnának, lelkek az ily szörnyü rémülésben csak elámul . . . Reszketnek és ide s tova csak elbódulnak, mint az részegek . . .“ Itt Péchy a tengerről e megjegyzést tette: „Az ki kostolta ezt az Experienciából, inkább tud rolla gondolkodni, mint rajtam esett peregrinatiomban Corciránál az Adriaticum tengeren. Áldott az Ur örökké, ki életemet megtartván, az tenger vizéből, kibem estem vala az magas hajóról ki akarván ugrani, ő magával alatt az hajóval kitaszittata az partra, és úgy tartá csudálatosan meg életemet. Mondom: áldott örökké az ő szent neve. Amen.“ Óssi nem sokára elhalván, birtokai Péchyre szálltak, s evvel szerencséje meg volt alapítva. Első neje Homoród-Szentpáli Kornis Judith lett, s ő ez által a később fejedelem Székely Mó-

¹⁾ Keresztény Magvető. IV. köt. 244—246, 255—266 ll.

zesnek sógora; Báthori Zsigmond 1601. titoknokává vette, s így gyorsan emelkedett föl Erdély cancellári fényes polczáig. Azt hiszem, ily nehéz hivatalokban, oly háborgó időkben rimes zsoldárfordításra neki ideje nem jutott. Azonban erről az erdélyi muzeumi Bogáthi-Codex ismeretessé léte óta szó többé komolyan nem is lehet: annak 1584 és 1586-n költe kizár minden Péchyre vonatkozható következtetést, a ki 1640-n halván meg, akkor alig lehetett 20 éves.

Harmadik hasonló tartalmu példány szintén a kolozsvári unitárius főtanodáé, melyet a m. tudom. Akadémia is lemásoltatott. Ez nagy ívrétalaku Codex, egykorulag fejr hártába kötve, a belső boríték papiros felső szélén ez a XVI-ik század első feléből való jellegű régi kézírás van: Verbum Dom. De j Omnipotentis manet in aeternum; alább ez: A. 1606. men. Junj három Zeken es feier uar fele oly holeot, hogj sem fw, sem gabona ki nem latzott, közel terdig. Ezután a Codex első részét tevő I—CLI. Zsoltárnak kezdő sorai vannak Indexre véve, a mint a kéziratban egymásután következnek, az első betű szerint hiven leirva ez: Jambor es beolez Bodog es Szent Istenet tudgia (Psalmus I.) a legutolsó: Battiaim közt küsebb valék. (Psalmus CLI.) Tovább ez van: Index Psalt. t. i. a zsoltárok ABC szerénti mutatója, a kettő 1—12 lapon. A legelől álló zsoltár szó és betű szerint leirva ez: Az partosok ellen Daud igi imadkozok Psalm. 4.

Az utolsó: Szentek az feoldeon ha uattok Psalm. 66.

A 12-ik lapon következik a ezimlap:

PSALTERIUM. MAGIAR SOLTAR, KIT' AZ WDÓKBELI
HISTORIAK ERTELME SZERENT KWLEOMB KWLEOMB
MAGIAR EKES NOTAKRA AZ ISTEN GIWLEKEZETINEK
JAVARA FORDITOT

BOGATI FAZAKAS *Fia* 1) MIKLÓS.

Psal. 1. JAMBOR. Notaiia: Mennek feoldnek Vra, Istene etc.
1604.

A belső fejr lapon: Matth. 5 et 17. Ne vellyetek, hogy jöttem az torvenynek és az Prophetaknak eltörlésére: nem jöttem hogy eltöröllyem, hanem hogy bétöltzem. (13—14 ll.)

A 15. oldalon kezdődik a Codex, így:

1) E szó más kéz írásával van beirva utólagosan.

PSALMUS I

Jambor es beolez, bodogh es Szent sat.

A czimlap és a két első zsoltár egy kéz férfias, szép írása, a harmadik másé, de szintén igen tiszta és szabályos, semmi törlés benne, semmi változtatás vagy mocsok, mintha gyöngyként lenne összszefűzve, oly szépen foly egész az utolsó CLII. zsoltárig. A zsoltárok elején balra a II-ikon kezdve végig e két betű van: PS. II. PS. III. PS. IV. (Psalterium 2. 3. 4.) sat. Utána ki van téve az éneksorok első betűiből kijövő intő, oktató, vagy más irányu böles és vallásos mondat, p. o. Ments fiutól... (III. zsolt.) Árulók elvesznek (IV.) Udvári vádásról... (V.) Beteg ember szauah... (VI.) A hamis uadra ne bants... (VII.) Mely nagy az Isten... (VIII.) Eoreomenek Goliathról... (IX.) A latrokat verd meg Isten... (X.) E mondatok egyes betűi a vers-szakok elején mind nagy nyomtatási betűkkel vannak írva; utánok e szó áll: Not. vagy Notaia: például: Mint kívánkozik a szarvas... vagy: Árpád vala fő a Kapitányságban... vagy: Megszabadultam már én a testi haláltól... vagy: Régen vala az nemes Persiában sat. Helykimélés végett utalom az olvasót Lugossy J. ismertetésére ¹⁾, ott ki van jelölve mind a vallásos, mind a régi világi dallamokra irt zsoltárok kezdő mondata és notája, melyek egy századok előtt letűnt magyar dal-világ megindító emlékeit költik fel a lélekben. De különös figyelemre méltónak látom azt, hogy Bogáthi szép két énekét, az 1582. apr. 18-n meghalt Sztáray Miklós uj-thordai unitárius pap s az 1574-n meghalt Somner János kolozsvári unitárius főtanodai tanár énekeik dallamára irta ²⁾, mi az unitárius egyházi ének-költészet történetében egy homályos tényt állit teljes világosságba, azt t. i. hogy Dávid Ferencz az unitáriusok Énekes-Könyvét is szintugy, mint hittanaikat, teljesen megalapítva s elfogadtatva, viruló életben hagyta hátra; e nélkül Bogáthi 1584-n irt Zsoltáraihoz nem vehetett volna át életben levő, kész, a nép és egyház által elfogadott és ismert templomi éneknótákat. E két ének a CXL-ik (a 260—261, lapon) és a XLVIII-ik (a 103—105. lapon); az

¹⁾ Uj Magy. Muz. 1841—52. II. köt. CXXV—CXXVI. II.

²⁾ Ez Lugossynál sajtóhibából Nota Somoriana-nak van szedve. Uj. M. Muz. 1850—51. 2. köt. CXXVI. I.

elsőnek czime: „A H i z e l k e d e o k“ ¹⁾ az utolsónak: „S z á l l á s u t á n S i o n.“ Van még két ének: a XXCV-ik és XCV-ik, melyek elsőjében a dallam helyére ez van írva: S a x o n i c a , T u r r i s C l a u d i o p o l i t a n a (175—176. ll.); a másikban: Est haec Turris Claudiopolitana. (192—193. ll.) Jelentését vagy a benne rejlő történeti vonatkozást kinyomozni nem tudtam. Ezutáni nyomozók pótolják s egészítsék ki. Bogáthi Zsoltárkönyve ezen példánya a 274-ik oldalon végződik, hol e — más

¹⁾ A CXL-ik Zsoltár 7. és 8. vers-szakában egy idegen szó jő elé: hepcziher. A Codex-másolók nézetétől eltérőleg magyarázza Péchy Simon említett saját fordításu Zsoltárkönyvében. Érdekesnek látom megjegyezni, azért is, mert a Lugossy J. idézett értekezésében is fel van véve a kis-solymosi író-deákok értelmezése (Uj M. Muz. 1850—51. 2 ik köt. CIII. lap), hogy t. i. e szó Dávid király ellenségeinek fejét, Doëget jelenti.

Az unitárius Iótanoda Bogáthi-példányában így van:

Ez Istentől szakatt Doëg kívánságát,
Ne hagyd előmenni rajtam ily szándékát;
Mert ha most megejthet, elhiszi ő magát,
Jó szerencsájében nem tiszteli Urát.

De sőt ellenségim feiét, ez Doëget,
Kik engem kerülnek azok hepczihérét,
Bűne szerént uerd meg, törd azzal feieket,
Az mit nekem szántak, hogy erezék bűnököt. (260—261 ll.)¹⁾

Az akadémiai Jancsó- és Tordai-féle Codexben is így van mindkét versszak; eltér ellenben ettől az erdélyi muzeumi Codex második vers-szaka, hol ez áll:

De sőt ellenségim feiét, ez Doëet,
Kik engem kerülnek azok elveszszenek,
Bűnök szerént verd meg, törd azzal fejeket
A mit nekem szántak, hogy értsék bűnököt.

Itt tehát a hepcziher szó egészen ki van hagyva.

Péchy imént említett fordításában az LIII-ik Soltárnál a megjegyzést teszi: „Ezen Soltár (lásd oda fel a 14-ben) itt csak kevés szóval való változtatással iratott; okát nem tudják a bölcsek, miért iratott kétszer, jelentik mindazáltal, hogy a Szent lélek itt az áruló Doëg és vádaskodó Ziphiekre¹⁾ irattatott ének köziben akarta a Messias ellen pártolkodó üdörös, nemzetségekről való profécziát helyheztenni, kik sem Istennek, sem Messiasának és szahadító akarattjának — mint Pharao — nem hisznek.“

Nekem úgy tetszik, hogy a hepcziher a Ziphiekreol szó eltorzítása, az illetők azt rosszul olvasták. Siph vagy Ziph (a XVI. században nálunk a Z és S fölcserélve voltak használatban) két város neve Judeában, egyik Edom felé, másik Juda hegyén, melyről azon pusztá vette nevét, a melyből Dávid, a Zifeusok árulásától félve, a szomszéd Máon pusztájába menekült (Sámuel I. 23. r. 14. 15. 19. 24. 25. v.) tehát Doëg és az áruló Ziphiek lehettek, kikről szólhatott ez ének. A mellékelt hasonmás *Ziphiekreol* és az írott szentírás emlékek ezt látszanak mutatni.

kézzel irt bezáró szók láthatók: Honor et gloria Regi Seculorum immortalis, Soli Sapienti Deo. Amen. 8. Thebeth ¹⁾, Scribebat W. P. Ugy vélem, valamelyik zsidó-nyelvtudását fitogtató iródeák kézírása. Mint lényegest megjegyzem, hogy a zsoltárokban is előjő egy ének, a mi a Dávid Ferencz-féle unitárius Énekes-könyvben is megvan, melynek t. i. versfejei e mondatot képezik: Ha d lakiam io l mig elek (184—186. ll.). Ha mindkét helyen nem a Bogáthi műve: melyik kölcsönözte a másiktól? meg nem határozható, mert a kelési éve egyik Énekes-Könyvnek sincs még kritikailag megállapítva, s a Dávid Ferencz-féle példány, fájdalom! nincs most kezeimnél.

A 275-ik lapon kezdődnek a valódi Szombatos-Énekek, melyek közé itt-ott tiszta unitárius énekek is vegyülnek; a miket hogy az olvasó a már ismertetett Lugossy- és Kriza-féle Codexbeliekkel összehasonlíthasson, röviden megjelölök. Legelől van 3 mérsékelt szombatos ének egy kézzel írva, utána 3 unitárius: A djunk hálát az Ur Istennek... Oh mennyei nagy boldogság... A dj békeséget Ur Isten...! Ezután három más-más kézírású szombatos ének. Ezután: Oratio Pia, erős zsidós ének, hogy Isten ellenségeiket verje, üldözőiket rontsa meg; megint egy unitárius ének: Összegyűltünk nagy örömmel... megint más unitárius ének; egy mérsékelt zsidós ének. Nyolczféle kézírás a 275—288. lapig.

Itt a derekas és tisztán szombatos énekek következnek: szombati 15, pénteki 8, hálaadás 5, összegyűjtés ünnepére 3, heteknek vagy ötvenedik napnak ünnepére 5, összegyűjtésnek vagy sátoros ünnepnek napjára 1, egy erős kálvinista praedestinatiós ének, benne ily hely jő elé:

Kiválasztottad Uram mind az tieydet,
Még h teremtésnek előtte, az te fiaydat,
Kiket te előláltál és kiket megszámláltál,
És kiket szerettél, kik te szent akaratodat
Követnij akarták (344—45 ll.)

Tovább egy igen szép ének: A z ü d v e z ü l é s m ó d j á r ó l, bárminő vallásuak által gyönyörrel használható (345—348 ll.); megint egy unitárius ének: A z A t y a I s t e n é s F i a i r á n t i h á l a d á s r ó l (348—350.); ezután jő a Pesah

¹⁾ Január 8-án.

ünnepre való 5, pogácsás hétre 2, megint két mérsékelt zsidós, új évre való 2, új ének szombaton, *Nota*: Oh Izrael szerető népem . . . Leírta az, a ki szerette. (368—69. ll.) Nem tudtam kilétét kinyomozni; ismét két erős zsidós ének, új évre való 2 zsidós ének, 6 unitárius (376—386 ll.) Itt mintegy el van rejtve két gyönyörű ének-töredék, közbül elveszvéen egy levél, rajta elveszett — s tán örökre — az elsőnek utolsó, a másodiknak első része (386—387 ll.); azután egy szép ének (*Cantio Pulchra*): Bánatos szívem tekints az égre; ezután Péchy Simonnak egy sajátkezüleg versben irt szép éneke (394 l.), megint egy más szép ének (*Cantio Pulchra*). A 289 laptól a 376 lapig, tehát a tisztán szombatos énekek írásánál egy kéz írása, mit csak a 345—350 lapon szakít meg két unitárius éneknek két különböző egyén kezével beigtatása; a 377 lapon kezdve a 399-ig kilenczféle kéz írása van. Ezek közt van a Péchyé is, mit saját orthographiájával egész kiterjedésében közlök azért, hogy az általam mélyen tisztelt Lugossy József ur meggyőződhessek úgy a Péchy theologiai irányának, mint verselésének eszmei és technikai jelleméről.

Nota: Az gonoz természet meg romlasarol.

Nomen factoris in Capitibus versusum.

Semmi ninczen ez feoldeon allatok keozwl, Ki urat nem tartana teremteoiwl,
 Tiztiben jár minden uigan es eorwl, Ember is io ki erre uigan keszwl.
 Im uysagot mutattya valtozassal, Vujult holdnak tanitya peldaiual,
 Tiztiben kell iarni sok vigiazassal, Draga wdeo ne folljon tuniasagal.
 Menniej seregek hiuatollyokban, Hiuen iarnak s wratt nagy hatalmaban
 Dwczyeojtik kegies meltosagaban, Embernek tanusagh ez zep peldaban.
 Olij beolczien az Egeket teremptette, Magas karikakra felfwggeztette,
 Tengelyekre erőssegeol rendelte, Cziuda sebes forgassal ezertette.
 Noha feoldnek egnek minden Czillaghi, Nagiobbak sokkal hold keowül Sereghi,
 Meg is huzonnegi ora cziak az keozj, Hogi egez menny feoldet mind elkerwli.
 Paraszt elme de ezt megh nem ertheti, Mert annira szemeuel nem neszheti,
 Nem tudgia hogy emberseg annak oka, Hogy ereotlen napfenij meg nem
 lathatija.
 Ez feoldet közepbe felfwggeztette, Mély tengerrel keorwl megh eowedczette,
 Emberekkel mindenwt betöltötte, Lelkes allatokkal gazdagga tette.
 Pusztansemmit sem wresen nem hagijot, De mindennel beoueon mindent meghrakot,
 Hasznos eröt kiczidekben is adot, Tanolasra mindenben okot adot.
 Tudo dologh Istennek beolcziesege, Mindenekben teccik Cziuda ereie,
 De hold ad okot sok elmelkedesre, Mert uy valtozast hoz minden ne-
 gijjedben.
 Sokfele ereje ez feoldiekben, Birodalma niawalyakon, wdeokeon,
 Titkos Ereie iakon es fwueken, Deorgheot Egen, uizeken es szeleken.

Isten euuel holdott gazdagította, Cziudaiual ennyere magasztalta
 Nepenek Innepét ez okon hatta, Hogij hirdessek ilij sok hatalmát raita.
 Neki azért, nem holdnak innepelliwnk, Sziuel, szoual, meliwnkel eot diczjeriwnk
 Sok Eöröm Innepek utan erhesswnk, Eörök Inneplesseket most rémellwnk.
 Finis.

A kézirat azonosságát kezeimben levő s általam különböz levéltárakban is látott számos eredeti levelei igazolják.

E Codexet correct czimlapja, az első rész kettős tárgy-mutatója s egy kéz által gondos leírása, mind a szerző nevének, mind a munka keletkezési évének (habár nem épen a ténynek megfelelőleg) meghatározása nagyobb irodalmi becsüvé teszi előttem úgy a Jancsó- mint a Kriza-féle Szombatos-Ének-Codexeknél, mely már azon tulajdonánál fogva is, hogy keletkezési ideje a XVI-ik századot csak négy évvel meghaladó időre van téve, a történeti igazsághoz közelebb jár és sok kétes kérdést vagy egészen megvilágosít, vagy legalább annyira tisztáz, hogy már csak egy kis tér választ el azon látponttól, a hol e Codexnek mind szerzőjéről, mind keletkezési idejéről teljes bizonyosságú tudomást szerezhethünk.

E lát-pontot megtaláljuk az Erdélyi Muzeum kéziratárában levő (I. c z i k k e m b e n , a 4—5 lapon 1) a) b) jegy alatt futólag érintett) 1584—1586-ki (bizvást és érdem szerint úgy nevezhető) B o g á t h i - C o d e x b e n , miről épen ezért bővebben kell szólnom. Ez egy 4-edrétü magyar kézirat, kezdettől végig egy kéz 1608-ki igen jól olvasható, szabályos írása, mely kora írásjellegét magán viseli; kemény táblával egész barna bőrbe kötve, franczia aranyozott sarkmetszéssel és diszitással, melyen feljül e sarkirat van: BOGATI MIKLOS IOB SOLT., alol ez: FORDITASA G. (vagy C.) R. E., a harmadik levelen van ABC rendben egy egykoru nem teljes, a Codex utolsó két levelén folytatott, de így sem egész T á r g y m u t a t ó , nem a sarkon megjelölt, 1586-n irt első munkáról, hanem a másodikról, tudniillik ugyanazon szerzőtől 1584-n irt Z s o l t á r o k r ó l , ily alakban: INDEX L. A. sat. s a két helyen meg van jelölve a CLI. Zsoltárból LXXXVIII. Szerfelett kis kerek, vén emberes, de olvasható írás, a Codex-író kézírásától egészen különböző. Ezután a 4-ik lapon van az első munka czime: PARAPHRASIS LIBRI JOB. sat. (mint már I. c z i k k e m b e n e m l i t v e v o l t) , elől Kornis Farkashoz intézett kilencz latin páversből (distichon) álló ajánló-levéllel, melynek czime ez: A r -

gumentum, Dedjcatio, et Capita versuum, ezután a versek:

Pasiphilo puero festjuo tristis ademto

Causam immatura de nece quaero pater... sat.

A 4-ik levél 2-ik oldalán a Bevezetés fölött e ráutalás olvasható:

Ad Notam: Tamazta az Isten az Kereztienekre etc.

Vel Tobiae: Minden embert erre zwuem zerent etc.

Vel: Josephnek megmondom az ő Cronikáját etc.

A négy vers-szaktól álló Bevezetés ez:

- Pokol legene tob vagy io Eletwnkben,
Giakran tudakoznak Bölczek bezedekben.
Senkj Eggik nelkwl sinczen Eleteben,
De nem tuggiuk mj io, mj nem Eletwnkben.

Az tudatlansagbol Ismernj nem tuggiuk.
Betegseg, Zegenseg pokol, azt forgattjuk,
Egesseg, urasag nag io azt kialtjuk,
Ez itelet kozben, Istenwunket bantjuk.

Sokak kozt engem is Isten tapasztala,
Testemben, házamban mjnep saniargata,
Kinek Vruossagot Zent atjam mutata,
Hog azzal nem gwlól Irással tanjta.

Irasban en Bumban Szent Jobra tekintek,
Kit twkörwl vetet nekwnk uz Itelek,
Isten, fajnak kit megmagiarazek,
Ezek közt magamnak keservemben szolek.

Ezután kezdődik maga az Ének.

- Caput 1. Pogan nemzet wolt-e vag Sido nem tudom,
Hog Isten Zerette, hizem, mert oluasom,
HVS (igy l) orzagban igen Jambor ug olvasom,
Igen tökelletes, Istenes azt latom

Tizenhat négy soros vers után következik a —

- Caput 2. Touabba gwlenek szentek ismeg Egben,
Mint fiak allottak az Ur Elejben,
Az Satan is köztök kit az Ur megkerde,
Hog Vilag Jarobol iött az azt felele.

Tíz vers-szak után következik a harmadik fejezet, így:

CAPVT TERTIVM.

Megzolala vegre, atkoza az napot,
Kin Zwlettetet volt, monda Job illien zot,
Elvezzen az az nap, az kjn aniam hozot,
Az kij kin Atjammak felölem hir iutot.

A XIV-ik fejezet elvégződése után következik:

PARS SECVNDA. CAPVT XV.

A XXI-ik fejezet elvégződése után következik:
TERTIA PARS. CAPVT XXII. Eljphaz. 3. Jan. 1608.

A XXXI-ik fejezet után jó:

QVARTA PARS. CAPVT XXXII.

A XXXVII-ik fejezet után:

QVINTA PARS. CAPVT XXXVIII.

Jehouah (beszéde Jóbbal.)

E Jóbról való ének 32^{1/2} levélre terjed s mint a bibliában 42 részből, itt XLII fejezetből áll, öt Részre osztva, mit ezen Epilogus rekeszt be:

S u m m a L j b r j J o b j.

Talam vagion olj kj summaiat akaria, Illj hozzu bezednek hog inkább tanollia Noha méltó dolog hog ezt mjnd megragia, Ottan Egi Czomoban kötöm, igi is lassa' Ur tuggia csak hol, kj Jambor ez vilagon, Vagion ugian Jambor de csak keues vagion,

De az tökelletlen azon szinen vagion, Kitakar az Isten hogi ember is tuggion, Azért hogi ember is az Jambort meglassa, Kesertettel Isten ugian megforgattia, Szerenczeiet, testet mjnd mas kepbe hozza, Hogy bwnősnek hizj wtet ha kj lattia.

Az eddigiek e Codex irási sajátságait eléggé föltüntetvén: a továbbiakat a különböző olvasók kedveért czélszerűbbnek látom mai orthographiával írva közleni.

Ki mit vet beteghez, ám nyilván mutatá Jób három barátja, ki Jóbot dorgálá, Mintha bűnét tudná, maga azt nem látta, Hogy ily veszett mostan, azt bizonynak tartja.

Az beteg másunnat vigasztalást várna, Az gonosz szerencse barátokat próbálna; De három barátja Jóbot inkább bántja, Nem hogy nyavalyáját könnyitette volna. Reménységében is az veszettet rontja, Hogy istentelennek az nyavalyást mondja, Hogy élő példákkal ő szavát támasztja, Istenről keveset tud nyilván mutatja. Mennyi lator magát világon jól birja, Sőt ez világ javát többire az lakja. Az ki a szent törvényt sem tudja, sem tartja, Az jó szerencsén jónak az ki vallja.

Inkább ez világon hogy az jó illy árva, Az feltámadásnak ez nagy bizonsága, Hogy más világot vár, holott megtalálja, Az hatalmasoknak az mit itt elhagya. Nincs azért senkinek itt arról értelme, Kiknek tőr vagy nem tőr Isten, csak ezt higye, Hogy jámborság jele nem az jó szerencse, Sem lator mind az kit elhagy a szerencse.

Az latrot is sokszor itt is lakoltatja, De térésért Isten sokáig nem bántja, Mert Atya és Orvos vesztét nem akarja, Az hosszu várással fiát hozzá várja. Kémelli szentit is és sokkal nem bántja, Mert ki mit vehet fel azt jobban ő tudja, Azért nem mindenre keze savát hányja, Mert jobbat sem talál, szüksége sem tartja.

**Orszán az világnak ezt nagy példán hagyja, Két dolgot az szent Jób nyilván
magyaráza:**

**Egyik, hogy Istennek ez világra gondja, Kibe gonosz poklul, az jó meg jól járna.
Reménységét senki marhában ne vetné, Az jó reménységgel magát el ne hinné,
Tudná bizonynyal, hogy mindenik Istené, Az mit szabadon ad, szabadon elvenné.
Nem igaz ítélet tehát kit elhagynak, Hogy bűnösnek hiszszük, ha beteget látunk,
Sőt az halálon túl majd semmit sem várunk, Azért a mig lehet torkunk ked-
vén lakunk.**

**Im ezt is másodsor az példa mutatja, Mi való jó s mi nem, igen kevés tudja,
Isten ítéletit attol tovább látja, Mi tanácsból, mit tett, hinnünk mit akarna.**

**Sok az gazdagságot legfő jónak tartja, Kit az más világon sem tud, azt mutatja,
Mindent mivel azért, Istent is elhagyja; Sok az egészséget, hosszas üdöt mondja.**

**Ha mindenik, látjuk, szerencse laptája, Értsük mire való ha Isten azt adta,
Mert azokkal Isten az embert gyakorlja, Mint aranyat próba és az tűz mutatja.**

**Ugyan mind egészség s mind nyavalya próba, De egyik sem az jó, ki nem go-
nosz soha,**

**Mínthogy a mi gonosz, az sem lehet jóvá, Sem ért, sem magyaráz, a ki ezt
nem tudja.**

**Mikor azért marhád vagy szined elveszi, Az jót akkor benned tisztítja, nem
veszti,**

**Hogy ki voltál, értse, az ki dolgoz érti, Vagy jó, vagy gonosz vagy, abban is-
merteti.**

**Orszán még sok vagyon az titokban hátra, Mit miokból mivel Isten? nem
mondoita,**

**De hogy néha taszit, azt tudnod megadta, Ez nagy Ur, Jób, neked summában
ezt mondja.**

**Thordán keseredék, az ki ezt gondolá sat. (Lásd az I. cikkbe u
4-dik lapon.)**

* * *

A kézirat második része Bogáthi F. Miklós Szent Dávid Zsoltárénekei című műve, ily kezdettel: PSALTE-RIVM DAVIDIS Carmine Hungarico redditum sat., mely (I. cikkemben 4-ik lapon) már közölve levén: itt csak tartalmának az eddig ismertektől eltéréseiről kell szólnom.

Első, a mi feltűnik, az, hogy a másoló a kéziratnak itt is latin címet adott, mint a Jób rímes versekké alakított könyvei előtt, Bogáthiról, mint harmadik személyről szól, dicsérőleg jellemzi őt, első művénel „sapientissimus theologus“-nak, itt „Vir clarissimus, theologus sui temporis non postremus“-nak mondja s az elsőben így nevezi meg: Authore Nicolao Peljdis Bogathio. A különbségek első tekintetre szembe ötlenek . . . A czimből világos, hogy itt sem a mű eredeti kéziratával van dolgunk, hanem azt az

Óssi András (később Péchy Simon) szent-erzsébeti udvarában akkor virágzott iskolában levő valamelyik pap vagy tanító-mester másolta pártfogója vagy más számára. A zsoltárok száma itt is CLL, de sok helyen van eltérés, bővítés, irányi és kifejezési módosítás; több zsoltárban elmaradt a bölcs és vallásos mondat, mert a versfők elváltozván, nem talált az énekhez; máshol a dallam más vagy egynél több, a mikre énekelni szokták, sőt mindjárt a legelső zsoltárnak vers-alakja és rythmusa is egészen meg van változtatva, egyes szók betételével vagy a név- és igeragok szaporításával.

Nézzük e különbséget először a zsoltár megjelölésében.

Az unitárius főtanoda példányában: PS: I—X. sat. a Muzeumében kiírva: PSALMUS I—X. sat.; másodsor: a zsoltárok czimszavai s a dallamokra utalás a kettőben sok helyen különbözik, a Muzeumében mindkettő hiányzik. Ily eltéréseket mutatnak az I. II. III. IV. zsoltárok, míg az V—IX. mindenben egyező, a X. XIV. XV-ben eltérés, XVI. XVII. XIX. XXVIII. XLIX. egyezők, XX. XXI. XXIV. XXV. XXVII-ben eltérés. De haladjunk át az L-ik zsoltárra, ebben is van különbözés, a mint mindjárt ki lesz mutatva, a C. egyező, a CLII-ben az Akadémiában és unitárius főtanodáóban a dallam tréfásan így van megjelölve: Jer temessük el a zsoltárt, a Muzeumében csak ennyi van: Jer temessük sat. vagy: A kivetisegedelmét sat. Harmadszor a verselési mód megfigyelése is ily eredményekre visz. A három első zsoltárt, melyekben legtöbb változás van, e pont végére hagyom s kijelölöm az L-ik zsoltár különbözőseit. Ennek 4-ik versszakában az unitárius főtanodában ez áll:

Égő, ropogó tűz forog ő előtte,

Iszonyu sebes szél körösön körüle . . .

A Muzeumében egyebekben egyezik — — —
— — — — — végén: köröslen környüle.

A C-ik zsoltár 1. versében az unitár. főtanod.

Az Urnak országu hálát adjatok,

Énekkel, örömgengéssel néki szolgáljatok . . .

A C-ik zsoltár 2. versében az unitár. főtanod.

Jertek sátorához szüvel, lélekkel

Szine eleibe járjunk (énekel, de kitörülve s helyette írva)
zengéssel.

A Muzeumében az utolsó sor:

Szine eleibe járuljunk kellemes szentséggel.

Az unitár. főtanod. 3. versében:

Áldjátok, mondjátok: az Ur az Isten!

A Muz eum éban:

Áldjátok, mondjátok: ez az Ur Isten!

Az unitárius főtanodáéban a 4. versben:

Bölcsen ő teremte, gondunk viseli,

Mert népe vagyunk e földön, mezein juhai.

A Muz eum éban:

Bölcsen ő teremte s gondunk viselé,

Mert népe vagyunk e földön s mezején juhai.

A C-ik zsoltár 5. versében az unitár. főtanod.:

Oltárihoz ugyan no menjete fel,

Szent háza kapuin, szentek! kelletek énekkal.

A Muz eum éban:

Szent háza kapuit, szentek! lássátok énekkal.

A 8. versben unit. főtan.

Zsoltár tizedik versében ily hütöt jelenté.

Muz eum éban:

Zsoltár tizedik versében hütit így jelenté.

A CXIII. zsoltárban az unit. főtan. a 8-ik versben:

Asszu kőszálból is ő vizet vehet, (Akad. merhet.)

Márvány kőből nagy álló vizet vehet,

Az szikacsban is vizeret ő lelhet,

Bő forrást az kovából is ő tehet. (Akad. Bő forrást a kovából is csak ő tehet.)

A Muz eum éban:

Az Ur az kőszálból is vizet merhet,

Márvány kőből nagy álló vizet vehet,

Az szikacs kőben is vizet ő lelhet.

Bő forrást az kovából is ő tehet.

A CLI-ik zsoltárban az unitár. főtan. a 2. versben:

Én fejemből olyat lelék . . .

A Muz eum éban:

Én fejemtől — — — —

A 8-ik versben az unitár. főtan.:

Távol hagyitva úgy ütém,

Homlok az földre leejtém

Muz eum éban:

Távol hagyitva úgy ütém

Homlokban, földre elejtém

Az Akadémiáé az unitár. főtanodáéval egyezik, csak a 4-ik vers utóbbi sorában áll hibásan: önteté helyett: eotteté.

De legvilágosabban kitűnik mindkét Codexnek. 1604-n hihetően Kolozsváratt, 1605. Szent-Erzsébeten készült másola-

taiban az eddigelé ismeretlen eredetitől való számos önkényes eltérés, ha a legelső zsoltárt mindkét Codex szerint egész ki-terjedésben adom.

Unitárius főtanodai Codex szövege
1604-ből.

Jámbor és bölcs boldog és szent
Istenét tudja,
Az ki latrok útát látta,
Soha nem nyomta;
Tévelygő tudományt hallott,
De nem vallotta,
Vesztő hűt tanolni nem ment,
Papját sem tartja

Az Jób élet útát hanem
Csak tudakozza:
Éjjel-nappal, ülve-járva
Csak azt forgatja;
Szívében és beszédében
Az törvényt tartja,
Az nagy Isten nála szállott
És szívéet lakja.

Még ez jár ugy mint szép zöld fa,
Ki parton termett.
Kit sem hideg, sem az hév nyár
Soha meg nem veszti;
Idejében gazdájának
Gyümölcsöt terem, t,
Hulló virággal, szép szinnel
Urának nem vét.

Bátran elhidd nem így jár, nem
Az istentelen,
Ki azt sem akarja tudni,
Ha vagyon Isten.
Az mit szeret, mind azt tudja,
Hogy igaz törvény,
Hanem úgy jár mint apró por
Az forgó szelen.

Osztán mikor az szent Brió
Székit leteszi,
Szemét az bűnös emelni
Reá sem meri,
Jámborok közé állani
Igen szégyenli;
Mert nem egy úton jártak volt,
Igen jól érti.

Szent-Erzsébeti Codex
1584-ből illetőleg 1608-ból.

Ádott és bölcs az az ember —
Szent Dávid azt mondja,
Az ki latrok útát látta,
De soha nem nyomta;
Tévelygő tudományt hallott,
De azt nem vallotta,
Vesztő hit tanolni sem ment,
Papját sem tartotta.

Hanem az Jób élet útát
Ő csak tudakozza:
Éjjel nappal, ülve járva
Ő csak azt forgatja;
Szívén, nyelvén, szemén, kezén
Ő az törvényt tartja,
Az nagy Isten nála szállott,
És ő szívéet tudja.

Ez ugyan jár mint a zöld fa
Ki az parton termett,
Kit az hideg, sem az heu nyár
Soha meg nem veszített.
Idejében gazdájának
Gyümölcsöt teremtett,
Hulló virággal, szépséggel
Urának nem vétett.

Nem így jár, nem így jár
Higgyed im az istentelen,
Ki azt sem akarja tudni,
Hogyha vagyon Isten;
Az mit szeret, mind azt tudja,
Hogy ugy s az az törvény;
Szinte úgy jár néha polyva
Mint forgó szeleken.

Tehát mikor az szent Biró
Ő székit leteszi,
Szemét az bűnös emelni
Reája sem meri;
Jámborok között állni
Oly igen szégyenli,
Mert nem egy úton jártak volt
Azt igen jól érti.

Rendben ott az Biró öket
 Kétfelé hijja:
 Az jámborokat dicséri,
 Áldja, megtartja,
 Az latrokat szidalmazza,
 Veszélyre hánya,
 Ha ki hinné, Zsoltár első
 Része ezt monja.

Azért öket ott az Biró
 Im kétfelé hijja,
 Az jámborokat dicséri,
 Áldja és megtartja,
 Az latrokat szidalmazza
 S nagy veszélyre hányja.
 Ha ki hinné, Zsoltár első
 Részben Dávid mondja.

A II. III. IV. zsoltáron oly sok az ily változtatás, hogy a czim-mondatnak ki kellett hagyatni s csak az V-iknél kezdődik az meg: Udvari Vádasról, a VI-ikban: Beteg ember s így tovább. De nem fárasztom vele az olvasó türelmét, csak annyit jegyzek meg, hogy a Muzeum példányában a javítás részint korábbi, részint a másolat elkészülte utáni, a mint mutatják a sok: ő, azt, de, im, oly beszúrások, melyek a költeménynek nem hogy javára lennének, de azt ellopították s prózaivá teszik. Én a kolozsvári unitárius főtanoda-beli Codexet correctebbnak tartom s kiadás esetében a szent-erzsébeti másoló javításaira nem tudnék figyelemmel lenni. Eredetileg azok kezében is a kolozsvárihoz hasonló példány állott, de tudákoságukban több zsoltárnak még alakját s versmértékét is nem átallották megváltoztatni.

Jellemző e zsoltárookban, hogy azok vallásos része majdnem egészen a Dávid F. énekes-könyvből vett dallamokra van irva, melyek ma is megvannak az unitárius Énekes-Könyvben, ilyenek a már említettekén kívül: a XXI. XXIII. XXV. XXIX. XXXV. XLIII. XLVI. LXX. LXXI. s több mások. A mik kimaradtak, részint erős ó-testamentumi, részint nemzeties és történelmi jellegök miatt hagyattak ki nagy kárával és hanyatlására a vallásos buzgóságnak. Megfoghatlan, hogy a protestans ének-világból épen azok az énekszövegek és dallamok veszttek ki, melyek mellett őseink a vallásszabadság harczait vívták s az alkotmány sáncaiba beférkeztek. Lucretia és Palaticus nótája, az egervári és László király fogságáról való ének, az: Én feleim és barátim, meghallgassátok! és: Árpád vala fő a kapitányságban, most is megtenné hatását a magyar vallásos kedélyre, szintúgy, mint Kölcsey hymnusa és a Szózat lelkesítő hangjai. Vajha történetbuvárainknak ez énekek hangjegyeit feltalálni sikerülne!

Van egy zsoltár — a CXIX-ik, 84 pár-versből álló, mely-

nek minden négy verse előtt a 22 betűs zsidó ABC egyik betűje áll latin kiejtéssel, így: Alaph, Beth, Gimmel, stb. A kolozsvári unitárius főtanodáéban és az Akadémiáéban e betűk a jobb szélén vannak, az elsőben legelől e két szó van: *Prima hora*, D-nél 3 óra, G-nél 6 óra, K-nál 9 óra, N-nél 1 óra, P-nél 3 óra, R-nél 6 óra. Az erd. Muzeum példányában a betűk középen állnak. A kolozsvári unitár. főtan. 1627-iki Tordai-féle példányában latin betűkkel van megjelölve, így: A. B. C. stb. az ehhez újabban leírva szintén mellé kötött Bogáthi-féle zsoltárokban a zsidó betűk latin jegyekkel vannak kiírva. Azt hiszem, ezt a zsidó eredetiből szöveghűség tekintetéből vették át, de unitárius istenítiszteletben használva nem voltak, mert ezek Dávid F. óta naponként csak reggeli és östeli isteni tiszteletet tartottak.

A CLI-ik zsoltár végén a muzeumi példányban e bezárás van: „Bevégeztetett Szent Dávid Zsoltárai leírása 1608-n Szent-Erszébeten febr. 14. — *Finis Psalmorum Davjdjcorum Anno 1608. in Zent-Erszébeth 14. febr. stb.*

Ezután a Codexben Jákob 39 vers-szaku Éneke áll: Jákob végrendelete — *Testamentum Jacobi, Gen. 48. et 49;* az első betűkben e czim-mondat foglaltatik: *Az Testamentom az ilyen bölcs atyától itt. Nota: Jer emlékezzünk, stb.*

Megint 22 versből álló más ily czimű: *Mózes győzelmi Éneke — Carmen Mosis Epicimion. II. könyve 15 v. czim-mondata ez: Új dologról új ének keljen. Nota: Jól lehet nagy sokakat. Ezután 15 négysoros versből álló Ének, Mózes IV-ik könyve XXI. fejezetére írva, ily czim alatt: Minden időre való Ének — Carmen Perpetuum stb. Nota: Nagy hálát adjunk, stb.*

Ezután szintén Mózes IV-ik könyve XXI. fejezete nyomán *Amorheus király* dicsőítésére készült kilencz vers-szaktól álló győzelmi Ének danczigi (*Dantiscum*) dallamra. Ugy szintén azon könyv XXII. XXIII. XXIV. fejezetei alapján a zsidók dicsőítésére s az idegen külső népek kisebbitésére készített 51 vers-szaktól álló Ének ezen dallamra: *Mi Urunk Isten, stb.*

Ezután ily czimű, a zsidó poézis és keleti phantasia classikus műremeke: *Énekek-Éneke* czimű költemény a XLV-ik zsoltárral egy tárgy*), áll I—VIII. fejezetből, bevezetéssel és

*) *CANTICVM CANTICORVM* ejusdem Argumenti cum Psalmo XLV. A vers-főkben e két vers-pár foglaltatik = *Capita Versuum*:

Ad thalamus Salamona suos agnosco Canentem

Carmina Pannonio, digna lepore legj.

Quj quod abest, figulj non est ex culpa sacratae,

Nicoleo linguae nosse negantis opes.

epilogussal. N o t a : Abigail asszony historiája, stb. A bevezetés négysoros vers, az I. fejezet 13, II. 15, III. 10, IV. 15, V. 17, VI. 12, VII. 12, VIII. 16, együtt: 117 vers. Bezárása két vers-szakban ez :

Vége vagyon itt király énekének,
Kit az irás ha igazán mond bölcsnek,
Nem hiszem, hogy így beszélett nejjének,
A mint színe jelenti az éneknek, stb.

Leghátul jő az Epilogus: Alkalmazás (Interpretatio), mely 14 versből áll s a mint (az I. cikkben) ismeretve volt, így végződik :

Imreh herczegh Emlékezeti napján, stb. (Lásd Ker. Magvető I. füzet 5. lap.)

Bogáthi zsoldtárainak negyedik példánya szintén a kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárában van meg, egybekötve a Thordai János unitárius ének-költő kéziratban levő 1627-diki ivrétü Zsoldtár-Könyvével ¹⁾ egy kéz által s egy időben szépen leírva, kettős rovatu mutató táblával, melyek elsője a zsoldtárokat, utolsója a lapokat jelöli meg. Thordai a maga művét — a mint cziméből látszik — 1626. írta, de a ma meglevő példány 1679. másolatot, CL zsoldtárt foglal magában, a mennyi a szent Dávidé a bibliában. . . . Az unitárius főtanoda Bogáthi-Codexében van még egy, a CLI-ik, mint berekesztő. Thordai műve a 205 lapon így végződik: „Finis. Laus Deo, venia Reo. G. V. 1679.“ Ő is tehát a bibliai zsoldtárokat dolgozta fel. A CXIX-ikben a zsidó Abéce 22 betűje latin jegyekkel négy-négy vers-szak elé írva, így fordul elé: A.B.C. sat. A dolgozás és a vers-szakok egészen mások, mint Bogáthiéi: egyhanguak, laposak, élénk szellem s költői hév nélkül. Bogáthi hasonlíthatatlanul felette áll társának. Nem csoda, hogy az egyház nem fogadta el s nem nyomatta ki.

¹⁾ Szent Dávid Király 'SOLTÁRI, Magyarul irattak THORDAI JÁNOS által. COLO'SVÁRATT. AZ EGY Isten, az Jézus, az ki Christus tudománya szerint tisztelőknek Scholáiokban 1627. esztendőben. Az Halhatatlan és láthatatlan királynak, tsak amaz Egy Bölcs Istennek, az ki nek egyedül vagyon ő magától halhatatlansága, az ki az Menynek, földnek egy egyedül való Teremtőienek és Bölcs gondviselőienek az Jézus Christus Istenének és Attyának dütsőséges és örökké áldandó Szent nevének tisztességére; az kié az Dütsőség, az tisztesség, az Országlás, az birodalom és az hatalom, mind eöreökeön eoreökké. Amen. Ezután van egy idézet a CVI. zsoldtárból.

E Codexben Bogáthi zsoltárainak czime ez: SZENT DÁVID SÓLTARI különb különb nótákra szabva. MAGYAR nyelvre formáltattak BOGÁTHI MIKLÓS által, az Isten gyülekezetének hasznára és lelki épületire 1605. esztendőben. . . . A belső oldal üres, a 2-ik levelen kezdődik az Ének-Könyve, így: Psalmus Primus. A vers-szakok első betűi e szót adják ki IAMBOR. Tovább ez áll: Nota. sicut et Psal. 27. Mennynek földnek Ura, Istene sat. E szövegben az 1604-ki példánytól csak lényegtelen eltérések látszanak; egyik főbb, maga a czim és az év, másik az, hogy a dallam, a mikre hivatkozás van, sok zsoltárnál más; harmadik, hogy az LI-ik zsoltárének itt hiányzik, negyedik, hogy a leíró Bogáthi rímeiben itt-ott változást tett, ha például egy négyes versszakban egy rím-szó kétszer jött elé, a másoló egyiket szintén rimelő más szóval cserélte fel; Sz t á r a y, Sommer s a Turris Claudiopolitana történeti jelentőségű hivatkozások nem jönnek elé; szóval: a 64 év időkülönbsége, modernné tenni kívánó szellemét, Bogáthi tisztos ódonsága s igaz költői lendületű nyelvén romboló hatását a Zsoltár-könyvnek nem előnyére gyakorolta. A Codex a 246-ik lapon a CL-ik zsoltárral végződik, így: „Finis. Gloria Deo, Venia Reo. G. V. 1679. mens. febr.“ Ezután van a szintén kettős mutató tábla, minden ugyanazon kézzel írva. Minden mutatja, hogy ez egyszerű másolat. A Codex előtt Epigramm áll ¹⁾, melynek írója Maróthi Kelemen és Béza nagy érdemeit magasztalja, hogy a magyar templomi énekeket francia nótákra tették; de kiemeli Thordai János és Bogáthi Miklós szép magyarságu zsoltárfordítását is. Thordai munkája nem lett volna teljes — ugymond — ha a Bogáthiét is hozzá le nem irták volna, mert — — —

Ennek is munkája,

Kellemes nótája . . . sat

Az Epigramm után idegen kézzel ez volt írva: Scriba apponebat gratulabundus. Gyarló mű; úgy látszik, a másolóé, ki-létét neve kifejezett két betűjéből megmondani nem vagyok képes; kedvét kereste azoknak, a kiknek a példányt készítette, melyet czime és keletkezési éve tesz fontossá, mert

¹⁾ Epigramma in virum Reverendum quondam ac Doctissimum D. Johannem Thordanum et virum non exiguae existimationis, D. Nicolaum Bogathi tanquam Authores Versionum hoc Volumine contentarum . . . Az első Zsoltár-Könyv 1—205, az utolsó (a Bogáthiét) 1—245 ivrétű lap.

ezek a fennismertettől eltérők, bizonyítván azon tényt, hogy a Bogáthi eredeti kézírata maig valahol ismeretlenül rejlik, s már a XVII-ik század első felében különböző másolók különböző évekre tették műve keletkezését.

Utolsó példány, a mit ismertetnem kell, az, a mit Kriza egy barátjának mondott, mely később az én birtokomba került. Ez Péchy Simon prózában fordított Zsoltár-könyve, melynek czime ez: *Psalterium cum explicationibus Vocum non cuiuslibet obviarum, ex Hebraica Veritate Hungarice translatum per Magnificum D. Simonem Pechium.* Ezután mindjárt a czimlapon ez van:

Initium describendi sumpsit cum Anni praesentis, Millesimi videlicet Sexcentesimo, Vigesimo noni secundum numerationem Christianorum, mensis Septembris 23. die, sequenti scilicet die Solis post Junium Godoliae.¹⁾

Még alább: *Laus Deo semper et ubique et dicat omnis populus. AMEN.* Ezután kezdődik egyszerűen a Zsoltár-könyv így:

PSALMUS I.

E zsoltár-könyv mindenben különbözik Bogáthiétól: prózában van, czimei mind mások, többnyire szent Dávidra vonatkozók; nótája nincs megírva egyiknek is; minden zsoltárhoz a lap felére tudós exegetikai magyarázatot írt maga Péchy; öt részből áll, az I. tart a XLI-kig bezárólag, hol ez áll: **AZ SÓLTÁRNAK MASADIK KÖNYVE KÖVETKEZIK**; a III-ik rész kezdődik a LXXIII-ik zsoltárnál; a IV-ik a XC-iknél; az V-ik a CVII-ik zsoltárnál. A zsidó *A b e c e* betűire abban két zsoltár van írva: a CXIX-dik, nyolcz-nyolcz vers-szakkal és a CXLV-ik egy-egy vers-szakkal. A betűk latinul vannak leírva, de zsidó betűvel is kijelölve. Péchy azt jegyzi meg, hogy azok Isten előtt oly kedves énekek, hogy a ki napjában háromszor elmondja, bizonyosan üdvezül. A CLI-ik zsoltár itt nincs meg. Végződése ez: *Legyen örökké dicsőség az magasságbeli Istennek Istenének és Uraknak Urának mindörökké.*

S. P. Translator.

Finivit J. B.

Ez is másolat. Eredetije még lappang, de hogy Péchy fordította, S. P. = Simon Pechy névaláírásából, bizonyos.

(Vége következik).

JAKAB ELEK.

¹⁾ Magyarul = Gedalja-bőjt, zsidó naptár szerint Tisri hónap 3. keresztény időszámítás szerint szeptember 23. vasárnapon.